

Національна академія педагогічних наук України
Інститут проблем виховання

ПЕТРЕНКО МАРИНА ВІКТОРІВНА

УДК 373.5.048:331.548–021

**ФОРМУВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ ПРОФЕСІЙНИХ
ІДЕАЛІВ У ПРОЦЕСІ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті проблем виховання НАПН України.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Мельник Олександр Васильович,
Інститут проблем виховання НАПН України,
заступник директора з наукової роботи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Коберник Олександр Миколайович,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини, завідувач кафедри
педагогіки та освітнього менеджменту;

кандидат педагогічних наук
Бабко Тетяна Миколаївна,
Запорізький обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти, доцент кафедри
менеджменту освіти та психології.

Захист відбудеться “04” жовтня 2016 р. о 16.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 26.454.01 в Інституті проблем виховання НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. Берлинського, 9, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій частині та на офіційному сайті Інституту проблем виховання НАПН України за адресою (04060, м. Київ, вул. Берлинського, 9)

Автореферат розіслано “31” серпня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. А. Комаровська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Динамічне розгортання суперечливих соціально-економічних процесів в Україні зумовило істотні зміни у способі життя сучасної людини та суттєво вплинуло на пріоритети молоді, яка нині заперечує усталені ідеали професії. На тлі економічної нестабільності та загострення конкуренції, коли традиційні цінності не приймаються, а нові ідеали лише перебувають на етапі визрівання і ствердження, юне покоління прагне реалізувати себе особистісно і професійно. З огляду на це виникає необхідність модернізації системи професійної орієнтації в загальноосвітній школі, яка вимагає смислового поглиблення цінності праці і професії для людини та суспільства з урахуванням глобалізаційних викликів і євроінтеграційних процесів в Україні.

Важливість зазначеного відображено в Законах України “Про освіту”, Національній стратегії розвитку освіти України на період до 2021 року, Указі Президента України “Про стратегію державної кадрової політики на 2012–2020 роки”, Постанові Кабінету Міністрів України “Про затвердження Концепції державної системи професійної орієнтації населення” і розпорядженні “Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції державної системи професійної орієнтації населення”, Концепції профільного навчання в старшій школі та інших документах.

Теоретико-методологічні засади проблеми ідеалу закладено у працях філософів (Л. Архангельський, Н. Балабан, В. Давидович, І. Зязюн, Є. Ільєнков, С. Комісаров, І. Лойфман, Н. Нікітіна, П. Новгородцев, В. Орлов, Н. Рудницька, М. Самардак, С. Шендрік та інші) і педагогів (Г. Ващенко, Д. Дідро, Ф. Дістервег, Г. Кершенштейнер, Я. Коменський, Дж. Локк, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, О. Сухомлинський, К. Ушинський та інші), для яких ідеал як концентроване уявлення певної спільноти про гармонійно розвинену людину є невід’ємним складником її життєвої програми.

Теоретичні аспекти проблеми формування професійного ідеалу підростаючої особистості розкрито у працях К. Абульханової-Славської, І. Грязнова, О. Коберника, Г. Костюка, К. Платонова, В. Оржеховської, Г. Пустовіта, С. Рубінштейна, О. Сухомлинської, К. Чорної та інших учених, які розглядають його сутність та генезу в контексті довершеного образу майбутнього, що представлений на суспільному, особистісному, моральному і духовному рівнях. Історико-педагогічний аналіз поняття “ідеал” подано в дослідженнях В. Туряниці, В. Литовченко, Н. Опанасенко, Н. Рудницької, У. Хамар.

Упродовж останніх років здійснено низку експериментальних досліджень особливостей формування національного (П. Вербицька, Д. Донцова, О. Кендус, М. Кухта, Ж. Петрочко), політичного (В. Корнієнко), гуманістичного (І. Бех, А. Вірковський, К. Дорошенко, К. Журба), духовного (О. Лучанінова), професійного (В. Оржеховська, Т. Федорченко, С. Фролова, Н. Ярошенко), естетичного (В. Бриліна, О. Комаровська, С. Коновець, Н. Миропольська, Н. Невярович) ідеалу старших підлітків і старшокласників, ідеалів колективу, сім’ї (В. Литовченко, Л. Канишевська, Т. Кравченко) тощо.

У дотичних до проблеми дисертації дослідженнях проблем професійного самовизначення старшокласників у процесі профільного навчання (Т. Бабко, Л. Гуцан, Д. Закатнов, О. Коберник, М. Корець, В. Лозовецька, О. Мельник, О. Морін, В. Сидоренко, В. Синявський, М. Піддячий, М. Шабдінов та інші) професійні ідеали особистості інтерпретуються як своєрідна орієнтаційна модель досконалої поведінки людини у сфері її трудової та професійної діяльності.

Гострота проблеми формування професійних ідеалів підтверджується випереджальним розгортанням педагогічної практики, зокрема профільного навчання у старшій школі, зміст якого дає змогу оперативно реагувати на суспільні запити, активно та відповідально діяти в умовах стрімкого ускладнення техніки і технологій, компетентно вирішувати профорієнтаційні завдання. Водночас, поза увагою і науковців, і вчителів-практиків освітньої галузі “Технології” залишився такий важливий з огляду на потреби ринку праці аспект, як формування у старшокласників професійних ідеалів інженерно-технічних і робітничих професій державного, приватного та підприємницького секторів промисловості, сільського господарства та сфери обслуговування.

Отже, очевидними є суперечності між:

- високим соціальним запитом суспільства на компетентних спеціалістів, здатних високоефективно діяти в умовах стрімкого ускладнення техніки та технологій, і недостатньою розробленістю теоретичних основ формування професійних ідеалів у сучасної молоді;

- постійним зростанням професійних вимог до інженерних і робітничих кадрів та неповною мірою використаними профорієнтаційними можливостями технологічного напрямку профільного навчання;

- необхідністю цілеспрямованого формування у старшокласників професійних ідеалів у сфері робітничих та інженерно-технічних професій у державному, приватному і підприємницькому секторах економіки та недостатнім методичним забезпеченням цього процесу в сучасній профільній школі.

Актуальність проблеми поряд з виявленими суперечностями, які потребують усунення, зумовили вибір теми дослідження: ***“Формування у старшокласників професійних ідеалів у процесі технологічної підготовки”***.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження є складником науково-дослідної теми лабораторії трудового виховання і профорієнтації Інституту проблем виховання НАПН України “Науково методичне забезпечення професійного самовизначення учнів старших класів в умовах профільного навчання” (державний реєстраційний номер теми 0111U000055). Тему дисертації затверджено вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України (протокол № 1 від 28. 01. 2010 р.) й узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 30. 03. 2010 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов формування у старшокласників професійних ідеалів у процесі технологічної підготовки в загальноосвітніх школах.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження:**

1. На основі аналізу наукових джерел уточнити сутність та структуру поняття

“професійний ідеал старшокласника”.

2. Розкрити особливості формування професійних ідеалів старшокласників у процесі технологічної підготовки.

3. Визначити критерії, показники та схарактеризувати рівні сформованості професійних ідеалів старшокласників.

4. Теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови формування у старшокласників професійних ідеалів у процесі технологічної підготовки.

Об'єкт дослідження: процес професійного самовизначення старшокласників.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування у старшокласників професійних ідеалів під час технологічної підготовки.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять особистісно орієнтований (І. Бех, В. Кремень, О. Сухомлинська, Г. Пустовіт та інші), діяльнісний (Б. Ананьєв, Г. Костюк, Б. Ломов, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн), проектно-технологічний (О. Коберник, М. Корець, В. Сидоренко, Д. Тхоржевський) підходи до виховання особистості; концептуальні положення про єдність свідомості особистості та її діяльності, діалектику свідомості, самосвідомості та саморозвитку (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтьєв, В. М'ясищев, С. Рубінштейн, К. Платонов); наукові праці з проблеми професійної орієнтації та професійного самовизначення особистості (Т. Бабко, Л. Гуцан, Д. Закатнов, Л. Йовайша, Є. Климов, В. Лозовецька, В. Мачуський, О. Мельник, О. Морін, Є. Павлютенков, М. Піддячий, В. Сидоренко, В. Синявський, М. Тименко, Б. Федоришин та інші).

Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань використано **методи:**

– *теоретичні:* історико-педагогічний, порівняльний, термінологічний аналіз базових категорій для уточнення понятійного поля дослідження; системно-структурний аналіз психолого-педагогічних досліджень для визначення критеріїв і показників сформованості у старшокласників професійних ідеалів; вивчення й узагальнення досвіду технологічного напряму профільного навчання старшокласників у загальноосвітніх школах для визначення ефективних педагогічних умов формування у них професійних ідеалів у процесі технологічної підготовки;

– *емпіричні:* анкетування, бесіди, тестування, методика незакінчених речень, спостереження, самоспостереження для визначення рівнів сформованості у старшокласників професійних ідеалів; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний етапи) для перевірки ефективності педагогічних умов формування у старшокласників професійних ідеалів у процесі технологічної підготовки у загальноосвітніх школах;

– *статистичні:* методи математичної статистики для перевірки отриманих результатів експериментальної роботи; коефіцієнт кореляції К. Пірсона для підтвердження достовірності динаміки змін у рівнях сформованості професійних ідеалів старшокласників.

Особистий внесок здобувача. У навчально-методичному посібнику “Побудова кар’єри” (у співавторстві з О. Мельником, О. Морінім, Л. Гуцан,

І. Ткачук та іншими) розроблено чотири теми для учнів 10–11 класів. У навчально-методичному посібнику “Професійна орієнтація: теорія і практика” (за ред. О. Мельника) розроблено 8 тем (професіограм) для учнів 10 (11) класів. У навчально-методичному посібнику для педагогічних працівників “Професійне самовизначення дітей з особливими потребами: зміст та організація формування” (за ред. М. Коця, Л. Волинець) дисертант є автором теми “Професійна орієнтація учнів старших класів у процесі технологічної підготовки”. У комплексі навчальних програм профорієнтаційного спрямування “Побудова кар’єри” (у співавторстві з О. Мельником) розроблено варіативний модуль “Побудова кар’єри” (17 годин) для учнів 10 (11) класів загальноосвітніх навчальних закладів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *вперше* обґрунтовано *педагогічні умови* формування у старшокласників професійних ідеалів у процесі технологічної підготовки (активізація пізнавально-рефлексивної сфери старшокласника в контексті ідеального образу його власного професійного майбутнього; підсилення практичної спрямованості профорієнтаційної діяльності старшокласника шляхом виконання практичних робіт і самостійних завдань; організація пошукової професіографічної діяльності старшокласника для розширення знань про об’єктивно задані соціально-професійні стандарти професії; залучення старшокласників до виконання спеціально змодельованих профорієнтаційних завдань у проектно-технологічній діяльності); визначено *критерії* сформованості у старшокласників професійних ідеалів та відповідні *показники*: когнітивна складність і самооцінка професійно-рефлексивних знань старшокласника про ідеальний образ власного професійного майбутнього (знання про об’єктивно задані професійні стандарти інженерно-технічних і робітничих професій, рефлексія образу власного професійного майбутнього, самооцінка професійних можливостей в обраній інженерно-технічній або ж робітничій професії), спрямованість на майбутню професію і рівень професійних домагань у ній (професійні інтереси, мотиви оволодіння майбутньою професією, професійні домагання старшокласників в обраній інженерно-технічній або ж робітничій професії), стійкість та дієвість професійних ідеалів (професійні наміри, самовдосконалення в активній практичній діяльності професійної спрямованості, початок оволодіння системою способів професійних дій в контексті обраної професії); схарактеризовано рівні (ціннісно орієнтований, ціннісно опосередкований, ціннісно ситуативний) сформованості у старшокласників професійних ідеалів; розкрито особливості формування професійних ідеалів старшокласників у процесі технологічної підготовки (зміст технологічного напрямку профільного навчання старшокласників задає напрями диференціації професійних ідеалів інженерно-технічних і робітничих професій державного, приватного та підприємницького секторів промисловості, сільського господарства та сфери обслуговування);

– *уточнено* сутність поняття “професійний ідеал старшокласника” як сформований на основі осмислення об’єктивно заданих у суспільстві уявлень про людину-професіонала ідеальний образ власного професійного майбутнього, що задає сферу вибору професії старшокласником, оволодіння нею та досягнення високих соціально-професійних стандартів інженерних і робітничих професій; структурні

компоненти професійного ідеалу – пізнавально-рефлексивний, мотиваційно-цільовий, процесуально-результативний, які віддзеркалюють його ціннісно-смыслову основу.

– *набули подальшого розвитку* зміст, форми та методи формування у старшокласників професійних ідеалів під час технологічної підготовки.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні і впровадженні у практику старшої профільної школи варіативного модуля “Мій професійний ідеал” навчальної програми курсу профорієнтаційного спрямування “Побудова кар’єри” (схвалено комісією з трудового навчання і креслення Науково-методичної ради з питань освіти МОН України); комплексу практичних і самостійних робіт у “Паспорті вибору професії”; профорієнтаційного квесту з алгоритмом пошукової професіографічної діяльності старшокласників; спеціально змодельованих профорієнтаційних завдань у проектно-технологічній діяльності для проходження старшокласниками професійних випробувань у сфері інженерних і робітничих професій.

Основні результати дисертації можуть бути використані у практичній профорієнтаційній діяльності педагогів, психологів, методистів з професійної орієнтації, вчителів освітньої галузі “Технології” у загальноосвітніх навчальних закладах, міжшкільних навчально-виробничих комбінатах, опорних школах територіальних об’єднань громадян, ресурсних центрах освітніх округів; під час викладання у вищих педагогічних навчальних закладах курсів “Теорія і методика виховання”, “Педагогіка”, “Методика виховної роботи” та спецкурсів “Методика профорієнтаційної роботи”; для розроблення навчальних посібників з теорії і методики виховання; у системі післядипломної педагогічної освіти.

Результати дослідження *впроваджено* у навчально-виховний процес загальноосвітньої школи I-III ступенів № 206 м. Києва (довідка № 142 від 14. 06. 2013 р.), № 35 м. Києва (довідка № 196 від 14. 06. 2013 р.), № 13 м. Києва (довідка № 230 від 06. 06. 2013 р.), № 3 м. Канева (довідка 22 від 07. 10. 2014 р.), № 4 м. Канева (довідка 66 від 07. 10. 2014 р.), Сокільчанській загальноосвітній школі I-III ступенів Попільнянського району Житомирської області (довідка № 36 від 28. 05. 2013 р.), Миролюбівській загальноосвітній школі I-III ступенів Попільнянського району Житомирської області (довідка № 68 від 29.05.2013 р.), Жовтневецькій загальноосвітній школі I-III ступенів Попільнянської району Житомирської області (довідка № 64 від 11.06. 2013 р.), Корнинській загальноосвітній школі I-III ступенів Попільнянської району Житомирської області (довідка № 17 від 21. 05. 2013 р.),

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертації оприлюднено на науково-практичних конференціях різних рівнів: *міжнародних* – “Професіоналізм педагога у контексті європейського вибору України” (Ялта, 2009), “Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення” (Київ, 2011); *всеукраїнських* – “Виховання особистості: погляд крізь духовність” (Київ, 2010), “Молодіжні, громадські об’єднання: діалог і соціальне партнерство” (Київ, 2010), “Виховання дітей та учнівської молоді в соціокультурному просторі сучасних освітніх закладів” (Київ, 2011), “Особистість у просторі виховних проектів” (Київ, 2012), “Процес виховання у координатах духовного розвитку” (Київ, 2013), “Виховний потенціал сучасної освіти: теоретичні засади та практичні

досягнення” (Київ, 2014), “Особистісний розвиток дітей та молоді в інноваційно орієнтованому освітньому середовищі” (Київ, 2015), “Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал” (Київ, 2010–2014).

Результати дослідження обговорювалися на засіданнях лабораторії трудового виховання і профорієнтації, щорічних звітних наукових конференціях Інституту проблем виховання НАПН України (2011–2015).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 17 наукових і навчально-методичних праць, зокрема: 6 статей у наукових фахових і періодичних виданнях (з них 1 – у зарубіжному); 5 статей у матеріалах конференцій; 6 – в інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків з розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (272 найменування, із них 27 – іноземною мовою) та додатків на 109 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 295 сторінок, з них 186 сторінок основного тексту. Робота містить 18 таблиць, 1 рисунок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, завдання, об’єкт, предмет, теоретико-методологічну основу та методи дослідження; розкрито наукову новизну й практичне значення одержаних результатів, подано відомості про апробацію і впровадження результатів дослідження, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У *першому розділі* – *“Теоретичний аналіз проблеми формування у старшокласників професійних ідеалів у процесі технологічної підготовки”* – здійснено аналіз наукових джерел, дотичних до проблеми дослідження; уточнено сутність поняття “професійний ідеал старшокласника”; розкрито особливості формування у старшокласників професійних ідеалів під час технологічної підготовки в загальноосвітніх навчальних закладах.

На підставі історико-педагогічного аналізу поняття “ідеал” з’ясовано дві тенденції його дослідження в контексті виховання і розвитку підростаючої особистості, які беруть початок з праць І. Канта (ідеал як напрям) і В. Гегеля (ідеал як образ). Згадані тенденції представлені у більш пізніх дослідженнях: В. Вахтеров, І. Франко, П. Новгородцев, У. Хамар, Н. Опанасенко, О. Кендус, С. Фролова та інші визначають ідеал як напрям, що презентує активність особистості; І. Бех, Г. Ващенко, В. Винниченко, П. Каптерев, С. Рубінштейн, Н. Рудницька, Д. Чижевський, І. Грязнов, І. Підласий, Н. Ярошенко та інші визначають ідеал як образ ідеального майбутнього.

Доведено, що ідеали диференціюються залежно від об’єкту відображення (гуманістичні, духовні, моральні, політичні, естетичні, професійні, наукові та інші) і масштабу суб’єкта його втілення та реалізації (особистісні, групові, національні, загальнолюдські ідеали та інші). Професійні ідеали особистості, згідно такого підходу (за М. Самардаком і В. Павловим), є складником значно ширшого поняття – “суспільні ідеали”, які синтезують ціннісно осмислений особистістю образ довершеного власного професійного майбутнього, який визначає для неї напрям її профорієнтаційної діяльності.

Узагальнення з цього погляду наукових джерел з проблем шкільної профорієнтації і профільного навчання технологічного напрямку (Т. Бабко, Л. Гуцан, Д. Закатнов, О. Коберник, О. Мельник, О. Морін, М. Корець, В. Сидоренко, В. Синявський, М. Піддячий, М. Шабдінов та інші), дозволили здійснити проекцію запропонованого тлумачення ідеалу на поняття “професійний ідеал старшокласника” та уточнити його сутність як сформований на основі осмислення об’єктивно заданих у суспільстві уявлень про людину-професіонала ідеальний образ власного професійного майбутнього, який задає сферу вибору професії старшокласником, оволодіння нею та досягнення високих соціально-професійних стандартів інженерних і робітничих професій. Відтак, структурними компонентами професійного ідеалу виокремлюються пізнавально-рефлексивний, мотиваційно-цільовий, процесуально-результативний, що віддзеркалюють ціннісно-смыслову основу феномену.

Теоретичний аналіз проблеми формування професійних ідеалів старшокласників у контексті технологічного напрямку профільного навчання загальноосвітнього навчального закладу та вимог ринку праці до спеціалістів виробничої сфери, що зафіксовані у Державних професійних стандартах та Державному стандарті освітньої галузі “Технології”, уможливив розкриття особливостей формування професійних ідеалів старшокласників під час технологічної підготовки, а саме: зміст технологічного напрямку профільного навчання старшокласників задає диференціацію професійних ідеалів інженерно-технічних і робітничих професій у державному, приватному і підприємницькому секторах промисловості, сільського господарства та сфери обслуговування. Якостями, яких вимагає професійна діяльність людини у цих сферах, є: на особистісному рівні – працьовитість, мобільність, самостійність і відповідальність; на професійному рівні – фізична розвиненість, просторове і технічне мислення, професійна компетентність; на моральному рівні – громадянськість, бережливе ставлення до природи. Зазначені професійно важливі якості, а також специфіка професійної діяльності у приватному, державному та підприємницькому секторах промисловості, сільського господарства і сфери обслуговування задають у суспільстві уявлення про людину-професіонала інженерно-технічної і робітничої сфери.

Установлено, що формування у старшокласників професійних ідеалів визначається загальними тенденціями розвитку технологічного напрямку профільного навчання старшокласників і тенденціями його удосконалення на засадах проектно-технологічного підходу (О. Коберник, М. Корець В. Сидоренко), що окреслює профорієнтаційні можливості пізнавально-рефлексивної, пошукової професіографічної та предметно-практичної діяльності старшокласників професійної спрямованості.

У другому розділі – **“Емпіричне вивчення стану сформованості професійних ідеалів старшокласників”** – визначено критерії та показники сформованості у старшокласників професійних ідеалів; представлено діагностувальну методику, перебіг та результати констатувального етапу педагогічного експерименту; схарактеризовано рівні сформованості у старшокласників професійних ідеалів.

На підставі уточнення сутності та структури поняття “професійний ідеал старшокласника” визначено *критерії* сформованості у старшокласників професійних ідеалів у контексті технологічної підготовки: когнітивна складність і самооцінка професійно-рефлексивних знань старшокласника про ідеальний образ власного професійного майбутнього (відповідно до пізнавально-рефлексивного компоненту, згідно з яким старшокласник набуває знань про об’єктивні стандарти виробничих професій та виявляє ціннісне ставлення до них); спрямованість на майбутню професію і рівень професійних домагань у ній (відповідно до мотиваційно-цільового компоненту, який відображає визначеність і вмотивованість оволодіння професією виробничої сфери у промисловості, сільському господарстві, сфери обслуговування державного, приватного і підприємницького сектору економіки); стійкість та дієвість професійних ідеалів (відповідно до процесуально-результативного компоненту, який охоплює практичну складову професійного ідеалу і унаочнює сформованість ціннісного ставлення до майбутньої професії).

Показниками критерію *“когнітивна складність і самооцінка професійно-рефлексивних знань старшокласника про ідеальний образ власного професійного майбутнього”* є: знання про об’єктивно задані професійні стандарти інженерно-технічних і робітничих професій, рефлексія образу власного професійного майбутнього, самооцінка професійних можливостей в обраній інженерно-технічній або ж робітничій професії. До показників критерію *“спрямованість на майбутню професію і рівень професійних домагань у ній”* віднесено: професійні інтереси, мотиви оволодіння майбутньою професією, професійні домагання старшокласників в обраній інженерно-технічній або ж робітничій професії. Показниками критерію *“стійкість та дієвість професійних ідеалів”* визначено: професійні наміри, самовдосконалення в активній предметно-практичній діяльності професійної спрямованості, початок оволодіння системою способів професійних дій в контексті обраної професії.

Зміст критеріїв і показників сформованості у старшокласників професійних ідеалів у контексті технологічної підготовки дав змогу схарактеризувати можливі рівні їх сформованості: ціннісно орієнтований, ціннісно опосередкований, ціннісно ситуативний.

Для старшокласників із *ціннісно орієнтованим (високим) рівнем* сформованості професійних ідеалів характерним є те, що вони вже обрали майбутньою інженерно-технічну або робітничу професію й визначилися із продовженням навчання у професійному навчальному закладі технічного спрямування. Старшокласники цієї групи мають усвідомлений образ власного професійного майбутнього на основі ґрунтовних знань про професію, які відповідають заданим у суспільстві соціально-професійним стандартам. Адекватна самооцінка майбутніх професійних можливостей в обраній професії мотивує їх до активного оволодіння первинними професійними знаннями і вміннями. Високий рівень мотивації та сформовані професійні наміри спонукають їх до цілеспрямованого самоформування необхідних для обраної професії особистісних і професійно важливих якостей. А сформований у них ідеальний образ власного професійного майбутнього у сфері інженерної або ж робітничої професії є реалістичним і дієвим. Обрана професія є для них цінністю.

Старшокласники із *ціннісно опосередкованим (середнім) рівнем* сформованості професійних ідеалів лише визначилися з майбутньою сферою професійної діяльності й планують продовжувати навчання в технічних навчальних закладах. Вони мають достатньо ґрунтовні знання про соціально-професійні стандарти професій інженерно-технічної або ж робітничої сфери, але усвідомлення себе як майбутнього професіонала неповне та ситуативне. Така ситуативність задається зовнішніми аспектами привабливості окремих професій. Неузгодженість знань про себе та обрану професію поки не дає змоги побудувати реалістичні та дієві професійні плани і не спонукає до самовдосконалення в різних видах предметно-практичної діяльності. Проте у структурі професійних домагань домінує спрямованість на майбутній професійний успіх, який визначається зовнішніми атрибутами. Цінність професії для них актуалізується лише ситуативно під впливом зовнішніх факторів.

Ціннісно ситуативний (низький) рівень характерний для тих старшокласників, які не обрали професію, а професійне майбутнє для них не актуальне. На таку невизначеність суттєво впливають поверхові знання про значущість професійного ідеалу для прийняття обґрунтованого й усвідомленого рішення про власне професійне майбутнє. Небажання активно залучатися до різноманітних видів предметно-практичної діяльності спричинене домінуванням у структурі професійних домагань спрямованості на уникнення невдач. Підґрунтям для цього, зазвичай, є неадекватна самооцінка в контексті професійних вимог і заданих соціально-професійних стандартів професії. Старшокласники цієї групи неактивні, вони відтермінують вирішення власного професійного майбутнього на невизначений час. Цінність праці і професії для них не актуалізована, в ієрархії цінностей перебуває на нижчих рангах.

Для виявлення стану сформованості у старшокласників професійних ідеалів використано сукупність діагностувальних методик: “Моя самооцінка” (Т. Лірі); “Мотивація досягнення” (М. Корольчук); “Карта інтересів” (Б. Федоришин); авторська анкета “Визначення рівня сформованості у старшокласників професійних ідеалів”; методика “Незакінчені речення”; тест Беннета.

Експериментальною базою дослідження стали: загальноосвітні школи I-III ступенів № 13 м. Києва і № 206 м. Києва, загальноосвітня школа I-III ступенів № 3 м. Канева, Черкаської області, Жовтневецька, Миролобівська і Сокільчанська загальноосвітні школи I-III ступенів Попільнянського району Житомирської області. Констатувальним етапом дослідження було охоплено 343 старшокласники, які обрали технологічний напрям профільного навчання. До експериментальної групи (ЕГ) увійшло 165 старшокласників, контрольну групу (КГ) склали 178 старшокласників.

Результати констатувального етапу засвідчили, що ціннісно орієнтований рівень сформованості професійних ідеалів мають лише 11,8 %, ціннісно опосередкований рівень – 46,7 %, ситуативний рівень – 41,5 % старшокласників.

Дослідження додаткових змінних щодо наявного стану сформованості у старшокласників професійних ідеалів за регіональними та гендерними особливостями дали підстави для висновку про рівномірний розвиток у старшокласників сільських і міських шкіл визначених показників упродовж їх навчання у старшій профільній школі. Проте кількість старшокласників міських шкіл на час закінчення навчання у загальноосвітній школі за технологічним напрямом профільного навчання перевищує кількість старшокласників сільських

шкіл у питаннях вибору майбутньої професії. На час опитування в 11 класі 81,8 % міських старшокласників обрали майбутню професію, а серед сільських старшокласників таких виявилось лише 71,8 %; 89,9 % учнів старших класів, що мешкають у містах, планують продовжити навчання в технічному виші, тоді ж як число таких сільських старшокласників становило 61,5 %. При цьому кількість старшокласників-жителів сіл (74,4 %) суттєво перевищує кількість міських старшокласників (51,4 %) з адекватним рівнем професійних домагань в обраній інженерно-технічній або ж робітничій професії. Забезпечує такий рівень сформованості професійних домагань сільських старшокласників активна предметно-практична діяльність професійної спрямованості, у якій розпочинається оволодіння системою способів професійних дій. За гендерною ознакою суттєвих розбіжностей між юнаками і дівчатами не виявлено.

Результати констатувального експерименту засвідчили необхідність теоретичного обґрунтування педагогічних умов формування у старшокласників професійних ідеалів під час технологічної підготовки.

У третьому розділі – ***“Експериментальна перевірка педагогічних умов формування у старшокласників професійних ідеалів”*** – обґрунтовано педагогічні умови формування професійних ідеалів старшокласників у процесі технологічної підготовки; розкрито методику формувального етапу педагогічного експерименту; представлено його результати.

Педагогічними умовами формування у старшокласників професійних ідеалів у межах технологічного напрямку профільного навчання загальноосвітнього навчального закладу обґрунтовано такі: активізація пізнавально-рефлексивної сфери старшокласника в контексті ідеального образу його власного професійного майбутнього; підсилення практичної спрямованості профорієнтаційної діяльності старшокласника шляхом виконання практичних робіт і самостійних завдань; організація пошукової професіографічної діяльності старшокласника для розширення знань про об'єктивно задані соціально-професійні стандарти професії; залучення старшокласників до виконання спеціально змодельованих профорієнтаційних завдань у проектно-технологічній діяльності.

Перша педагогічна умова – *активізація пізнавально-рефлексивної сфери старшокласника у контексті ідеального образу його власного професійного майбутнього* – впроваджувалася у процесі оволодіння старшокласниками змістом варіативного модуля профорієнтаційного спрямування “Мій професійний ідеал” (для 10 класів), а також під час проведення циклу виховних годин профорієнтаційного змісту (11 клас).

Авторський варіативний модуль профорієнтаційного спрямування “Мій професійний ідеал” обсягом 17 годин реалізувався за рахунок часу для курсів за вибором з метою поглиблення знань старшокласників про себе і об'єктивно задані стандарти інженерно-технічних та робітничих професій державного, приватного і підприємницького секторів. Вимоги професій згаданих виробничих секторів економіки конкретизувалися в описах трудової діяльності людини у промисловості, сільському господарстві та сфері обслуговування в Україні та за кордоном. Для цього змістом програми передбачено такі тематичні розділи: інженерно-технічні і робітничі професії (теми: інженерно-технічні професії у

промисловості, інженерно-технічні професії у сільському господарстві, інженерно-технічні професії у сфері обслуговування, робітничі професії), сектори економіки (теми: професії державного сектору, професії приватного сектору, підприємницькі професії), професії в Україні та за кордоном (теми: професії в Україні, професії за кордоном).

Наведений розподіл тем забезпечував активізацію пізнавальної сфери старшокласників у контексті дослідження об'єктивно заданих стандартів інженерно-технічних і робітничих професій, їх вимог до особистісних і професійно важливих якостей, рівня фахової компетентності та володіння сучасними виробничими техніками і технологіями, попиту на ринку праці в межах локального, загальнодержавного і глобального ринку праці нині і в майбутньому. Підґрунтям для такої профорієнтаційної діяльності кожного старшокласника стали підготовлені й адаптовані професіограми професій міжнародного зразка, якими нині користуються спеціалісти економічно розвинених країн і які у загальнодоступному режимі щорічно оновлюються. Зміст розділів і тем програми був також спрямований на самопізнання та самооцінку в контексті обраної інженерно-технічної або ж робітничої професії, виявлення потенціалу зростання і самовдосконалення до заданих вимог і соціально-професійних стандартів. Результатом активізації пізнавально-рефлексивної сфери старшокласника у контексті ідеального образу його власного професійного майбутнього стала глибока диференціація й усвідомлення специфіки побудови кар'єри у державному, приватному чи підприємницькому секторі. Така специфіка обов'язково враховувалася під час розроблення основного та резервного професійних планів. Ефективна реалізація цієї педагогічної умови збагачувалася також циклом виховних годин профорієнтаційного змісту (4 виховні години: 2 – зустрічі зі спеціалістами; 2 – екскурсії на виробництво), які спрямовувалися на практичне ознайомлення зі специфікою професій та особливостями ефективного функціонування професіонала на ринку праці безпосередньо в умовах виробництва та в режимі реального часу. Залучення старшокласників до зазначеної діяльності спонукало їх до переживання почуття значущості бути професіоналом робітничої або інженерно-технічної сфери, затребуваним сучасним ринком праці і конкурентоспроможним у майбутньому.

Для реалізації другої педагогічної умови – *підсилення практичної спрямованості профорієнтаційної діяльності старшокласника шляхом виконання практичних робіт і самостійних завдань* – розроблено і впроваджено “Паспорт вибору професії”, який мав на меті систематизувати профорієнтаційну діяльність старшокласника (10–11 класи) у контексті становлення в нього ідеального образу власного професійного майбутнього.

Підсилення зазначеної практичної спрямованості передбачало обов'язкове виконання учнями практичних і самостійних робіт, результати яких мали підтверджувати (або спростовувати) правильність вибору професії на основі сформованого професійного ідеалу. Фіксація і систематизація результатів розпочиналася у процесі оволодіння старшокласниками змістом варіативного модуля навчальної програми профорієнтаційного спрямування “Мій професійний ідеал”, в якому кожна тема містила обов'язкове виконання таких робіт.

Означені роботи розподілені на три змістові блоки: самопізнання в контексті обраної інженерної або ж робітничої професії (дискусії, міні-твори, тестові вправи, опитування); пізнання професії (професіографічні пошуки, аналіз професійних ситуацій і біографій відомих постатей, які досягли професійного успіху, відновлення та доповнення навмисно вилучених складових професіограм професій у промисловості, сільському господарстві та сфері обслуговування, переваги та недоліки роботи у державному, приватному і підприємницькому секторах); складання власної програми профорієнтаційної діяльності (характер роботи, робоче середовище, навчання, завдання й професійні обов'язки спеціалістів, кваліфікаційні вимоги, підвищення кваліфікації, кар'єрне просування та досягнення в майбутньому високих соціально-професійних стандартів). Тематику для самостійних і практичних робіт, результати яких фіксувалися у “Паспорті вибору професії”, було обрано ті, що наповнюють особистісно значущим змістом ідеальний образ майбутньої професії: “Мій професійний ідеал”, “Моя професія – моє майбутнє”, “Я майбутній професіонал”, “Що потрібно для того, щоб стати професіоналом і досягти успіху в житті?”, “Приватний сектор економіки: переваги та недоліки”, “Соціальний захист у державному секторі”, “Самостійність і відповідальність у підприємницькій діяльності”, “Навчання і праця в Україні”, “Навчання і праця за кордоном”, “Можливості та обмеження у професіях державного, приватного і підприємницького секторів”, “Навчання впродовж життя: вимога часу чи потреба кожного” та інші. У процесі виконання практичних завдань і самостійних робіт у старшокласників формувалася суперечність між сформованим первинним уявленням про себе як майбутнього професіонала (ідеальний образ власного професійного майбутнього) і вимогами обраної інженерно-технічної або ж робітничої професії, яка спонукала їх до коригування основного та резервного професійних планів і початку їх практичної реалізації.

Третя педагогічна умова – *організація пошукової професіографічної діяльності старшокласника для розширення знань про об'єктивно задані соціально-професійні стандарти професії* – реалізувалася за допомогою профорієнтаційних квестів з алгоритмом пошукової професіографічної діяльності, які забезпечували кожного старшокласника ґрунтовними і самостійно здобутими знаннями про шляхи оволодіння обраною професією у визначеному професійному навчальному закладі.

Профорієнтаційний квест – це обмежене в часі інтелектуальне змагання чітко заданої сюжетної лінії професіографічного спрямування. Така сюжетна лінія передбачає розв'язання ряду послідовних логічних професіографічних завдань, які раніше були приховані у різних частинах професійного навчального закладу. Для експериментального впровадження цієї педагогічної умови було обрано один з найбільших технічних університетів нашої країни – Національний технічний університет “КПІ”. Цей університет налічує 30 навчально-наукових підрозділів, з яких за бажанням старшокласників обиралися не більше п'яти для квестування. Профорієнтаційний квест було застосовано як штурмовий (учасники на початку отримують основне завдання та перелік відправних точок з підказками і, вже самостійно, обирають шляхи їх розв'язання) і як кільцевий (звичайна “лінійка”, але замкнута в єдине коло; команди стартують з різних точок і, відповідно, для кожної з них старт є її фінішем). Для проведення квесту попередньо обов'язково

розроблялася система пошуково професіографічних завдань (приклади завдань: для видавничо-поліграфічного інституту – розподілити заданий перелік видів професійної діяльності на групи “напря́м”, “професія”, “спеціальність”, “посада”; для хіміко-технологічного факультету – зобразити на папері робоче місце лаборанта, хіміка-технолога органічних речовин, керівника робочої групи хіміків хімічної лабораторії підприємства з перероблення вторинної сировини і т. д.).

Широкий спектр учасників цієї інтелектуальної гри (організатори квесту, керівники команд, куратор групи, педагоги університету, студенти-волонтери, модератори факультетів, комісія зі студентів і педагогів університету для визначення переможців та інші), чітко регламентовані профорієнтаційні завдання для команд і взаємодія учасників у реальному часі та безпосередньо на різних факультетах вищого навчального закладу стимулювала кожного старшокласника розпочати оволодіння системою способів професійних дій в обраній інженерно-технічній або ж робітничій професії під час технологічної підготовки.

Четверта умова – *залучення старшокласників до виконання спеціально змодельованих профорієнтаційних завдань у проектно-технологічній діяльності* – впроваджувалася через систему професійних випробувань старшокласників під час виконання проектів, передбачених навчальними програмами технологічної підготовки.

Проектно-технологічна діяльність старшокласників (за О. Коберником, В. Сидоренком) передбачає оволодіння учнями системою технологічних знань, умінь і навичок та їх творче застосування у практичній діяльності, виховання технологічно важливих якостей особистості в різних сферах виробництва. Така діяльність охоплює цілісний процес виготовлення готової продукції індивідуально, в парі, групі або ж у колективі від пошуку ідеї до презентації готового виробу. Профорієнтаційний потенціал проектно-технологічної діяльності як основної форми організації технологічної підготовки у старшій профільній школі розкривається через безпосереднє залучення старшокласника до виконання дій, які моделюють професійну працю спеціаліста у сфері інженерно-технічних і робітничих професій. Профорієнтаційне збагачення проектно-технологічної діяльності забезпечувалося шляхом урізноманітнення професійних випробувань індивідуально спрямованими завданнями професійного характеру з наступним їх обговоренням і колективними заходами презентації готових виробів (ярмарки, виставки виробів, конкурси).

Під час реалізації усіх педагогічних умов використовувався комплекс форм і методів формування у старшокласників професійних ідеалів під час технологічної підготовки, як-от: *форми* – індивідуальні та групові консультації, професіографічні повідомлення і професіографічні пошуки індивідуально, в парі та групі, профорієнтаційні зустрічі, екскурсії, диспути, профорієнтаційні конкурси, разові і короткострокові ділові й імітаційні ігри, круглі столи у трикутнику “батьки, старшокласники, педагоги” та інші; *методи* – пояснювально-ілюстративні (бесіда, розповідь, лекція, демонстрація та ілюстрація виробничих процесів), інформаційно-пошукові (проблемний виклад, евристичні бесіди, методи організації дослідницької діяльності, спостереження, робота з навчальною літературою та в мережі Інтернет), активізуючі (метод занурення з елементами гри, “мозковий штурм”, ігри-вправи, розгляд і аналіз ситуацій, тематичні дискусії,

профорієнтаційні завдання з технічними, технологічними й економічними ситуаціями та інші).

Ефективність упровадження педагогічних умов формування у старшокласників професійних ідеалів під час технологічної підготовки доведено шляхом зіставлення динаміки результатів ЕГ і КГ.

Одержані результати засвідчили позитивні зміни у рівнях сформованості професійних ідеалів старшокласників. В ЕГ кількість учнів старших класів із високим рівнем зросла на 12,1 %, тоді ж як у КГ – лише на 3,4 %. Також достатньо суттєво, порівняно з КГ, зменшилося число старшокласників із ситуативно диференційованим рівнем (різниця приросту склала –15,8 %).

Таблиця

Динаміка рівнів сформованості професійних ідеалів старшокласників
(абс./відн. знач.)

Рівні сформованості у старшокласників професійних ідеалів	Групи старшокласників, %						Різниця приросту
	ЕГ			КГ			
	до експ.	після експ.	динаміка	до експ.	після експ.	динаміка	
Ціннісно орієнтований	11/6,7	31/18,8	+12,1	13/7,3	19/10,7	+3,4	+8,7%
Ціннісно опосередкований	77/46,7	98/59,4	+12,7	83/46,6	93/52,2	+5,6	+7,1%
Ціннісно ситуативний	77/46,6	36/21,8	-24,8	82/46,1	66/37,1	-9,0	-15,8%

Для з'ясування відмінностей між результатами ЕГ і КГ за рівнями сформованості у старшокласників професійних ідеалів використано коефіцієнт кореляції К. Пірсона. Встановлено, що відмінності у рівнях сформованості професійних ідеалів старшокласників в експериментальних і контрольних групах не випадкові, а є результатом упровадження розроблених педагогічних умов. Здобуті результати засвідчили ефективність експериментальної роботи та досягнення мети дослідження.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано новий підхід до теоретичного і практичного вирішення проблеми формування у старшокласників професійних ідеалів під час технологічної підготовки, що виявилось в обґрунтуванні, перевірці та впровадженні відповідних педагогічних умов. Результати дослідження засвідчили досягнення мети, вирішення поставлених завдань і дали підстави для таких висновків:

1. Проблема формування у старшокласників професійних ідеалів у процесі технологічної підготовки є актуальною і недостатньо вивченою.

На основі аналізу наукових джерел уточнено сутність поняття “професійний ідеал старшокласника” як сформований на основі осмислення об’єктивно заданих у суспільстві уявлень про людину-професіонала ідеальний образ власного професійного майбутнього, що задає сферу вибору професії старшокласником,

оволодіння нею та досягнення високих соціально-професійних стандартів інженерних і робітничих професій.

Структурними компонентами професійного ідеалу є пізнавально-рефлексивний, мотиваційно-цільовий, процесуально-результативний.

2. Розкрито особливості формування професійних ідеалів старшокласників у процесі технологічної підготовки, а саме: зміст технологічного напрямку профільного навчання старшокласників задає диференціацію професійних ідеалів інженерно-технічних і робітничих професій у державному, приватному і підприємницькому секторах промисловості, сільського господарства та сфери обслуговування. Професійна діяльність людини у цих сферах вимагає таких якостей: на особистісному рівні – працьовитості, мобільності, самостійності і відповідальності; на професійному рівні – фізичної розвиненості, просторового і технічного мислення, професійної компетентності; на моральному рівні – громадянськості, бережливого ставлення до природи.

Зазначені професійно важливі якості, а також специфіка професійної діяльності у приватному, державному та підприємницькому секторі промисловості, сільського господарства та сфери обслуговування задають у суспільстві уявлення про людину-професіонала інженерно-технічної і робітничої сфери.

3. Визначено критерії та відповідні показники сформованості у старшокласників професійних ідеалів: когнітивна складність і самооцінка старшокласника професійно-рефлексивних знань про ідеальний образ власного професійного майбутнього (знання про об'єктивно задані професійні стандарти інженерно-технічних і робітничих професій, рефлексія образу власного професійного майбутнього, самооцінка професійних можливостей в обраній інженерно-технічній або ж робітничій професії), спрямованість на майбутню професію і рівень професійних домагань у ній (професійні інтереси, мотиви оволодіння майбутньою професією, професійні домагання старшокласників в обраній інженерно-технічній або ж робітничій професії), стійкість та дієвість професійних ідеалів (професійні наміри, самовдосконалення в активній практичній діяльності професійної спрямованості, початок оволодіння системою способів професійних дій в контексті обраної професії).

Схарактеризовано рівні сформованості у старшокласників професійних ідеалів: ціннісно орієнтований, ціннісно опосередкований, ціннісно ситуативний.

4. Педагогічними умовами формування у старшокласників професійних ідеалів у процесі технологічної підготовки теоретично обґрунтовано такі: активізація пізнавально-рефлексивної сфери старшокласника в контексті ідеального образу його власного професійного майбутнього; підсилення практичної спрямованості профорієнтаційної діяльності старшокласника шляхом виконання практичних робіт і самостійних завдань; організація пошукової професіографічної діяльності старшокласника для розширення знань про об'єктивно задані соціально-професійні стандарти професії; залучення старшокласників до виконання спеціально змодельованих профорієнтаційних завдань у проектно-технологічній діяльності.

Для реалізації зазначених умов було розроблено: варіативний модуль профорієнтаційного спрямування “Мій професійний ідеал” (для 10 класів), а також

цикл виховних годин профорієнтаційного змісту (11 клас), “Паспорт вибору професії”, профорієнтаційний квест з алгоритмом пошукової професіографічної діяльності учнів старших класів, спеціально змодельовані профорієнтаційні завдання у проектно-технологічній діяльності для проходження учнями професійних випробувань у сфері інженерних і робітничих професій.

5. Експериментальна перевірка педагогічних умов формування у старшокласників професійних ідеалів у межах технологічного напрямку профільного навчання загальноосвітнього навчального закладу довела їх ефективність, що було підтверджено кількісними і якісними змінами. Розподіл кількості старшокласників (ЕГ) за рівнями сформованості професійних ідеалів склав таке математичне співвідношення: ціннісно орієнтований – 18,8 % (приріст +12,1 %), ціннісно опосередкований – 59,4 % (приріст +12,7%), ситуативний – 21,8 % (приріст –24,8 %). Ці статистичні дані суттєво перевищують результати, одержані в КГ, математичне співвідношення між рівнями якої становить: ціннісно орієнтований – 10,7 % (приріст +3,4%), ціннісно опосередкований – 52,2 % (приріст +5,6 %), ситуативний – 37,1 % (приріст –9,0 %).

Проведене дослідження не вичерпує багатогранності теоретичних і практичних пошуків розв’язання проблеми. *Перспективними вважаємо дослідження педагогічних умов формування у старшокласників професійних ідеалів під час профільного навчання гуманітарного, природничого, фізико-математичного напрямів; формування у підлітків професійних ідеалів у системі позашкільної освіти.*

Зважаючи на актуальність досліджуваної теми, *рекомендовано* впровадження в систему профорієнтаційної роботи загальноосвітніх навчальних закладів авторської програми “Мій професійний ідеал”, паспорту вибору професії, профорієнтаційного квесту, професіограм визначених професій міжнародного зразка і професійних випробувань.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях

1. Лузан М. В Професійні ідеали старшокласників: сутність та сучасні особливості / М. В. Лузан // Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання НАПН України. – Кам’янець-Подільський : Вид. ПП Зволейко В. Г. , 2010. – Вип. 14, кн. 2. – С. 301–310.

2. Лузан М. В Сучасний погляд науковців на формування в старшокласників професійних ідеалів / М. В. Лузан // Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання НАПН України. – Кам’янець-Подільський : Вид. ПП Зволейко В. Г., 2011. – Вип. 15, кн. 1. – С. 294–303.

3. Лузан М. В Модель формування професійних ідеалів у старшокласників у процесі технологічної підготовки / М. В. Лузан // Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання НАПН України. – Кам’янець-Подільський : Вид. ПП Зволейко В. Г., 2012. – Вип. 16, кн. 2. – С. 204–214.

4. Петренко М. В. Порівняльна характеристика структури вітчизняних професіограм та професіограм міжнародного зразка / М. В. Петренко // Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання НАПН України. – Кіровоград : Імекс-ЛТД. – 2013. – Вип. 17, кн. 2. – С. 136–143.

5. Петренко М. В. Теоретичні засади формування у старшокласників професійних ідеалів / М. В. Петренко // Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання НАПН України. – Кіровоград : Імекс-ЛТД. – 2014. – Вип. 18, кн. 2. – С. 135–142.

Статті у зарубіжних виданнях

6. Petrenko, M. Pedagogical means for the formation of professional ideals to the senior pupils in the process of technological teaching // European Applied Sciences. – November-December, 2014. – 1 (2) – P. 66–69.

Програми

7. Побудова кар'єри : комплекс навчальних програм (9, 17, 35, 70 год.) / [О. В. Мельник, О. Л. Морін, Л. А. Гуцан, М. В. Лузан та ін.]. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – 88 с.

Посібники

8. Лузан М. В. Професіограми робітничих професій та професій інженерно-технічної сфери / М. В. Лузан // Професійна орієнтація: теорія і практика : наук.-метод. посібник для пед. працівників / [за ред. О. В. Мельника]. – Івано-Франківськ : Тіповіт, 2011. – Вип. №2. – С. 234–263.

9. Лузан М. В. Професійна орієнтація учнів старших класів у процесі технологічної підготовки / М. В. Лузан // Професійне самовизначення дітей з особливими потребами: зміст та організація формування : наук.-метод. посібник / [за ред. М. А. Коця, Л. І. Волинець]. – Луцьк : Вісник +К, 2012. – С. 150–159.

10. Побудова кар'єри : навч.-метод. посіб. / [О. В. Мельник, О. Л. Морін, Л. А. Гуцан, М. В. Лузан та ін. ; за ред. О. В. Мельника]. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – 172 с.

Статті у збірниках матеріалів конференцій

11. Лузан М. В. Сучасний стан проблеми формування професійного ідеалу старшокласників у процесі технологічної освіти / М. В. Лузан // Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал : матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України / [за ред. О. В. Сухомлинської, І. Д. Бега, Г. П. Пустовіта, О. В. Мельника]. – Івано-Франківськ : Тіповіт, 2011. – Вип. 1. – С. 197–199.

12. Лузан М. В. Технологічний навчальний профіль як середовище формування професійних ідеалів старшокласників у сфері робітничих професій / М. В. Лузан // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення : матеріали V Міжн. наук.-практ. конф. (24.11.2011 р., м. Київ) / [упоряд.: Л. М. Канченко, С. О. Тарасюк, Л. Г. Авдєєв та ін.]. – К. : ІПК ДСЗУ, 2011. – Ч. 2. – С. 203–213.

13. Лузан М. В. Структура, показники та критерії сформованості професійних ідеалів в учнів сучасної старшої школи / М. В. Лузан // Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал : матеріали наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2011 рік / [за ред. О. В. Сухомлинської, І. Д. Бега, Г. П. Пустовіта, О. В. Мельника]. – Івано-Франківськ : НАІР, 2012. – Вип. 2. – С. 74–76.

14. Петренко М. В. Формування у старшокласників професійних ідеалів у процесі технологічної підготовки (за результатами експерименту) / М. В. Петренко // Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал : матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2012 рік / [за ред. О. В. Сухомлинської, І. Д. Бега, Г. П. Пустовіта, О. В. Мельника]. – Івано-Франківськ : НАІР, 2013. – Вип. 3. – С. 337–340.

15. Петренко М. В. Використання професіограм міжнародного зразка для формування у старшокласників професійних ідеалів / М. В. Петренко // Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал : матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2013 рік / [за ред. О. В. Сухомлинської, І. Д. Бега, Г. П. Пустовіта, О. В. Мельника]. – Івано-Франківськ : НАІР, 2014. – Вип. 4. – С. 201–203.

Інші публікації

16. Лузан М. В. Професійні ідеали старшокласників: актуальність проблеми формування / М. В. Лузан // Молодіжні, громадські об'єднання: діалог і соціальне партнерство : зб. матеріалів Всеукраїнського наук.-практичного семінару. – К. : Четверта хвиля, 2010. – С. 73–75.

17. Лузан М. В. Формування професійного ідеалу в теорії і практиці технологічної підготовки старшокласників / М. В. Лузан // Сучасні проблеми професійної орієнтації учнівської молоді в умовах ринкової економіки : збірник матеріалів круглого столу (12. 05. 2011 р., м. Київ / [за ред. Д. О. Закатнова]. – К. : Видавничий центр ІТТО НАПН України, 2011. – С. 119–123.

АНОТАЦІЇ

Петренко М. В. Формування у старшокласників професійних ідеалів у процесі технологічної підготовки. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Інститут проблем виховання НАПН України, Київ, 2016.

Дисертація присвячена формуванню у старшокласників професійних ідеалів у процесі технологічної підготовки.

На основі аналізу наукових джерел уточнено сутність поняття “професійний ідеал старшокласника” в контексті технологічного напряму профільного навчання загальноосвітнього навчального закладу.

Визначено критерії, показники та рівні сформованості професійних ідеалів у старшокласників.

Обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність педагогічних умов формування у старшокласників професійних ідеалів.

Ключові слова: професійні ідеали, технологічна підготовка, педагогічні умови, старшокласники, професійна орієнтація.

Петренко М. В. Формирование у старшеклассников профессиональных идеалов в процессе технологической подготовки.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Институт проблем воспитания НАПН Украины, Киев, 2016.

На основе анализа научных источников уточнена сущность понятия “профессиональный идеал старшеклассника” в контексте технологического направления профильного обучения в общеобразовательной школе. Определено, что профессиональный идеал старшеклассника – это сформированный на основе самопознания и принятия объективно заданных в обществе представлений о человеке-профессионале идеальный образ собственного профессионального будущего, который задает сферу выбора профессии старшеклассником, овладения ею и достижения высоких социально-профессиональных стандартов инженерных и рабочих профессий. Структурными компонентами профессионального идеала являются познавательно-рефлексивный, мотивационно-целевой, процессуально-результативный.

Раскрыты особенности формирования профессиональных идеалов старшеклассников в процессе технологической подготовки в общеобразовательной школе (содержание технологического направления профильного обучения старшеклассников задает направления дифференциации профессиональных идеалов инженерно-технических и рабочих профессий государственного, частного и предпринимательского секторов промышленности, сельского хозяйства и сферы обслуживания).

Определены критерии и показатели сформированности у старшеклассников профессиональных идеалов: когнитивная сложность и самооценка профессионально-рефлексивных знаний старшеклассника об идеальном образе собственного профессионального будущего (знания об объективно заданных профессиональных стандартах инженерно-технических и рабочих профессий, рефлексия образа собственного профессионального будущего, самооценка профессиональных возможностей в избранной инженерно-технической или рабочей профессии); направленность на будущую профессию и уровень профессиональных притязаний в ней (профессиональные интересы, мотивы овладения будущей профессией, профессиональные притязания в выбранной инженерно-технической или рабочей профессии); устойчивость и действенность профессиональных идеалов (профессиональные намерения, самосовершенствование в активной предметно-практической деятельности профессиональной направленности, начало овладения системой способов профессиональных действий в контексте избранной профессии).

Дана характеристика уровня сформированности у старшеклассников профессиональных идеалов (ценностно ориентированный, внешне детерминированный, ситуативно дифференцированный).

Обоснованы педагогические условия формирования у старшеклассников профессиональных идеалов в процессе технологической подготовки: активизация познавательно-рефлексивной сферы старшеклассника в контексте идеального образа его собственного профессионального будущего; усиление практической

направленности профориентационной деятельности старшеклассника в процессе выполнения практических работ и самостоятельных задач, организация поисковой профессиографической деятельности старшеклассника для расширения его знаний об объективно-заданных социально-профессиональных стандартах профессии, включение старшеклассников в процесс выполнения специально смоделированных профориентационных заданий в проектно-технологической деятельности.

Эффективность разработанных педагогических условий подтверждена экспериментально.

Ключевые слова: профессиональные идеалы, технологическая подготовка, педагогические условия, старшеклассники, профессиональная ориентация.

M. V. Petrenko. Formation of Professional Ideals of High Schoolchildren in the Process of Technological Training. – Printed as manuscript.

Dissertation for the scientific degree of Candidate of Pedagogical Sciences in speciality 13.00.07 – Theory and Methods of Education. – Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 2016.

The dissertation is devoted to the problem of formation of professional ideals of high schoolchildren in the process of technological training. The essence and the structure of the notion “professional ideals of high schoolchildren ” are specified. Some peculiarities of formation of professional ideals of high schoolchildren in the process of technological training are revealed.

Criteria, indicators and levels of formation of professional ideals of high schoolchildren have been developed.

Pedagogical conditions of the formation of professional ideals of high schoolchildren in the process of technological training have been substantiated and their efficiency is experimentally tested.

Keywords: professional ideals, technological training, high schoolchildren, pedagogical conditions, vocational guidance.

Підписано до друку 29.08.2016 р. Формат 60х90/16.

Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.

Тираж 100. Зам. 72.

«Видавництво “Науковий світ”»[®]

Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.

м. Київ, вул. Казимира Малевича (Боженка), 23, оф. 414.

200-87-15, 050-525-88-77

E-mail: nsvit23@ukr.net

Сайт: nsvit.cc.ua